

CONSIDERAȚII LEXICOLOGICE ASUPRA SUBSTANTIVULUI *CHIT*, ÎN TRADUCERILE BIBLICE ROMÂNEȘTI

FLORENTINA NICOLAE

Universitatea „Ovidius” din Constanța
Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”
București

*Am fost întrebat dacă burta chitului simbolizează
călătoria în cosmos sau singurătatea intrauterină.*

Marin Sorescu, *Iona*

Dacă analizăm conceptele de *pește mare*, *animal mare care înoată în ape*, *chit*, *balenă*, care apar în traduceri biblice românești, de la *Psaltirea Scheiană* (1482), până la versiunea contemporană, sinodală, a *Bibliei* (2008), vom descoperi că diferențele de traducere sunt cauzate fie de temerea traducătorului privind neînțelegerea termenului respectiv, de aici nevoia de a fi mai explicit, fie de sursele care au stat la baza traducerii.

În *Facerea 1, 21*, în ziua a cincea a Creației, apar animalele marine, de dimensiuni mari, numite în textul ebraic la plural, *tannīnim*. Termenul *tannin* – cum a demonstrat Tyler R. Yoder¹ într-un studiu recent – se referă la o creatură marină cu trăsături reptiliene și este sinonim cu *rahab* și cu *leviathan*, toate având conotații mitologice. Aceștia li se adaugă și substantivul *dag*, cu sensul de „pește”, care apare în *Cartea Profetului Iona*. Pentru a analiza traducerea acestora în versiunile biblice românești, am selectat versetele veterotestamentare din *Facerea 1, 21*, *Iov 3, 8*, *Iona 2, 1-2* și *11* și versetul neotestamentar *Matei 12, 40*.

În *Septuaginta*, pentru toate aceste contexte este folosit un singur termen, *κῆτος*². Latina precreștină preluase termenul atât la masculin, *cetis*, cât și la neutru

¹ Tyler R. Yoder, „Ezekiel 29:3 and Its Ancient Near Eastern Context”, *Vetus Testamentum* 63, 2013, p. 486-496.

² „Monstru acvatic, orice animal enorm care trăiește în apă (balenă, crocodil, hipopotam etc.), *particul.* focă; pește de mare enorm, cetaceu, *particul.* specie de ton mare”, vezi A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, 1935, s. v. *κῆτος*, p. 1089.

pentru plural, în forma *cete*³, concurați în *Vulgata* ieronimiană, de *piscis (grandis)* și de *belua*⁴ (în versetele analizate).

Cuvântul *balenă* apare în traducerea *Septuagintei* din 2004, după modelul traducerilor moderne. În contextele luate în considerare pentru acest studiu, termenul are o singură ocurență, în *Facerea* 1, 21. *Balenă* a pătruns în limba română din italiană („balena”) și franceză („baleine”), fiind atestat la în 1805 (Tiktin I, p. 271, s. v. balenă).

La 17 ani după prima atestare a termenului *balenă*, dicționarul românesc-latinesc-unguresc al lui Ioan Bobb (Cluj, 1822) nu îl înregistrează la cuvintele românești, ci s. v. *chit*, ca echivalent unguresc al acestuia (p. 204), de unde ar fi putut pătrunde în limba română. *Lexiconul de la Buda* (1825) nu înregistrează termenul *balenă*, nici *chit*, tot astfel și *Vocabularul francezo-românesc* al lui Poyenar (vol. I, A-H, 1840). Dicționarul valah-german al lui Iser (1850) nu cuprinde termenul *balenă*. Înregistrează însă *Kit*, explicat prin „Wallfisch” (p. 75), situație similară cu aceea din dicționarul german-român⁵ al lui Stamati din 1852 (s. v. Wallfisch, p. 726), în care pentru *Kit* este dată între paranteze, explicația simplă „pește”. Zece ani mai târziu, dicționarul de neologisme al lui G. M. Antonescu înregistrează *balenă*, cu o explicație pertinentă, nu doar o simplă trimitere la sinonimul *chit*: „cel mai mare dintre animalele marine, comp. s. *chit*. Se prinde mai ales pre marginile Groenlandei” (s. v. balenă, p. 98). *Chit* nu este considerat de autor în categoria neologismelor, de aceea nu este înregistrat în acest dicționar. Dicționarul român-german al lui Barcianu (ed. I, 1868; ed. a III-a, 1900⁶) nu explică *balenă*, ci trimite direct la *chit* (p. 56), pe care îl tratează precum Iser. (p. 120). Dicționarul etimologic al lui Cihac (1870) ignoră termenii *chit* și *balenă*. *Dicționariulu limbei romane* (vol. I, 1871), al lui Laurian și Massim, publicat sub egida Academiei Române, continuă eforturile lui G. M. Antonescu, dar face un pas înainte, adunând toate sensurile termenului *balenă* sub o singură intrare: *BALENA, s. f., balaena, (φάλαινα), animale de nespusa marime, care traiesce in mare, si care este unu mamiferu d'in ordinea cetaceelor; ossu de balena, d'in care se facu vergelle de pusee, de umbrelle, de rochie, etc.; vergellele facute d'in acellu ossu* (p. 115). Dicționarul român-francez al lui Frédéric Damé (1893) explică *balena* prin fr. *baleine* (p. 115); pentru *chit* (încadrat greșit la genul neutru) dă echivalentul *baleine*, introducând un pasaj lămuritor, referitor la profetul Iona: *Proorocul Iona a eșit din pântecele chitului, „le prophet Jonas est sorti du ventre de la baleine”* (p. 236).

³ Vezi *Immania cete* la Verg. *Aen.* 5, 822, *apud* Gaffiot, *Dictionnaire latin-français*, 1934, s. v. *cete*, p. 296. <http://www.lexilogos.com/latin/gaffiot.php?p=296>.

⁴ *Creatura beluarum: Ecclesiasticus* 43, 27.

⁵ Acest dicționar înregistrează, alături ce termenii uzuali, și „cele mai obișnuite cuvinte în conversațiune primite cuvinte streine” (foaia de titlu).

⁶ Sab. Pop. Barcianu, *Vocabulariu romanu-nemtiescu / Romanisch-deutsches Wörterbuch*, ed. I, Sibiu, 1868. Pentru acest studiu am consultat ediția a treia, îngrijită de fiul autorului, Daniel Popoviciu Barcianu.

Antonescu, în dicționarul său român-francez / francez-român (ed. a 2-a, 1894) dă *balena* din fr. *baleine* (p. 66, s. v.) și explică termenul *chit* ca *baleine* (p. 101, s. v.), în aceeași manieră ca Sava Popovici Barcianu.

La începutul secolului al XX-lea, *Dicționarul limbii române. Elementele latine* al lui Candrea și Densușianu (1914) nu ia în considerare *balenă*, nici *chit*. În 1931, în *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, I-A Candrea încă îl explică prin „chit”, adăugând „mamifer din ordinul Cetaceelor” și îi dă o etimologie latinească (s. v. *balenă*, p. 116).

În *Dicționarul universal al limbei române*⁷, Lazăr Șăineanu echivalează substantivul *balenă* cu *chit*, însă pentru prima oară, acesta este încadrat în limbajul religios și considerat popular, spre deosebire de termenul cult „balenă”: *chit: numele popular al balenei. [Gr. mod. Nume luat din Sfânta Scriptură] (s. v. chit, p. 127).*

Dicționarul lui Scriban (ed. 1939) înregistrează termenul *balenă* după modelul dicționarului lui Antonescu, cu dublă etimologie, latină și greacă: *balenă f., pl. e (lat. balaena, vgr. phálaina). Un cetaceu (chit) care crește până la 35 de metri. Lamele flexibile făcute din dinții balenei (fanoni), întrebuințate la corsete și înlocuite azi și pin lamele de oșel. O constelațiune (s. v., p. 147).* Pentru sensul substantivului *chit*, Scriban apelează la un neologism, restrângându-i aria semantică: *chit m. (vsl. kītŭ, ngr. kitos, d. vgr. kētos. V. cetaceu). Cașalot (s. v., p. 274).* DLRCL (1955-1957) îl consideră „învechit”. În DEX, cuvântul este considerat exclusiv de origine slavă, din vsl. *kītŭ*.⁸

În dicționarul lui Tiktin (I, p. 525, s. v. *chit*), prima atestare a termenului *chit* este dată în Psaltirea Scheiană⁹ (1482), Ps. 8, 6, explicând în glosar *kitŭ* (китъ) cu sensul „cetaceu”¹⁰. În textul psalmic este considerat substantiv de genul masculin, cu pluralul *kiŭii*, după model slavon: *Blagosloviți fântările, maré și riurele, kiŭii / și toate ce se clătescu întru ape, Domnul cântați și préînălțați elŭ în vécu.* În *Psaltirea Voronețeană*, termenul este trecut la feminin, în forma *keŭiei*, irepetabilă în traducerile biblice românești.¹¹ Termenul se menține în scrierile Diaconului Coresi, care îl folosește în *Psaltirea* din 1570 (nu și în cea din 1577, unde preferă echivalarea cu

⁷ Ediția a 8-a, Editura „Scrisul românesc”, București, f. a.[1938], p. 51.

⁸ DEX 1984, 1998, 2009, 2012. Vezi DEX, 2012, s. v. *chit*, p. 180. Etimonul grecesc nu mai este luat în considerare, menținându-se trimiterea doar la sl. *kitŭ*.

⁹ Alexandru Ciorănescu îl considera atestat din sec. al XVI-lea: *Diccionario etimologico rumano*, Biblioteca Filologica, Tenerife, 1966, p. 176, s. v. *chit*.

¹⁰ I-A Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII, traduse din slavonește. Edițiune critică de I-A Candrea*. Vol. II: Textul și glosarele, București, Atelierele Grafice Socec & Co, 1916, p. 425.

¹¹ *Ibidem*, p. 332, n. 10.

sintagma *peștii mării*¹²) și în *Carte cu învățătură: Marele Apostol Petru și Andrei, fratele lui, rudă de Jidovi amu era. Pre locul Palestinei lăcuia întru Galilei. Și moșiia lor Vithsaida, era o cetate săracă și micșoară iară tatăl lor Iona (nu cel ce fu izbăvit den chit, ce altul), mai apoi, și dreptul apostol mai vartos de feciorii lui, dela vrăjmașul, chitul și fiara, diavolul, scoase mulți.*¹³

În *Palia de la Orăștie*, traducătorii, conștienți că publicul cititor nu este familiarizat cu termenul *chit*, inserează o „glosă internă” (Al. Gafton, vezi n. 14): *Și făcu Domnezeu mari pești ce se chiamă chitul*. Completarea *ce se chiamă chitul* este făcută după model maghiar, unde termenul folosit este *Cethalakatt*, traducibil prin „pești Chit”, „pești din categoria Chit”¹⁴, ceea ce explică dezacordul în număr, în versiunea românească.

Termenul nu apare în *Psaltirea* de la Alba Iulia din 1651. Dosoftei îl utilizează în mai mulți psalmi, după model slavon: *Pre chiții cei mare, pre tot feli de pește* (Ps. 8, 6), *Pre chitul ce gonii să-nghiță / I-ai zdrobitu-i capul, să să sântă* (Ps. 73), *Tu smerești chitul din mare* (Ps. 88, 4), *Acoló le vine toană / De fac chiții joc și goană*. (Ps. 103). În Ms. 45, substantivul *chitos* este încadrat la genul neutru, cu pluralul *chitoase*, urmând genul substantivului grecesc κῆτος.¹⁵ *Biblia de la București* (1688) prezintă oscilații formale atât la singular (*Și porunci Domnul unui chitos mare să înghiță pre Iona; și era Iona în pânțele chitului 3 zile și 3 nopți*. Iona 2, 1), cât și la plural: *Și făcu Dumnedzău chitoșii cei mari* (Fac 1, 21), respectiv *Pentru că El au întors mânie, de El s-au înduplecat chitoasele ceale de supt ceriu* (Iov 9, 13). *Vulgata de la Blaj* urmează îndeaproape modelul latinesc, utilizând și varianta de plural *chituși* (Fac. 1, 21), alături de *chitoși* (Sirah 43, 27). În *Iov 3, 8* este păstrat termenul de origine ebraică *Leviathan*; *Septuaginta* intervine cu o glosă, introducând epitetul *mare* (τὸ μέγα κῆτος), care nu a fost preluat în originalul latinesc: *Maledicant ei qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leviathan* (Vulg. Clementina) - *Blesteme-o cei ce blastămă zioa, carii gata sânt a deștepta pre Leviathan!* (*Vulgata de la Blaj*). Versiunea din 1795, pe care o urmează îndeaproape cea a mitropolitului Andrei Șaguna, din 1856, utilizează modelul grecesc: *Ci să o blastămă pre ea cel ce blastămă zioa aceea, cel ce va să prinză chitul cel mare*. În versiunile din secolele XX-XXI, este păstrat termenul de origine ebraică *Leviatan*, cu excepția traducerii sinodale din 1914, în care se

¹² *Psaltirea publicată românesce la 1577 de Diaconul Coresi, reproducă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ de B. Petriceicu-Hașdeu*, Tomul I: Textulu, Tipografia Academiei Române, București, 1881, p. 17.

¹³ Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*. Publicată de Sextul Pușcariu și Alexie Procopovici. Vol. I, Textul. București, Atelierele Grafice Socec & Co, 1914, p. 210.

¹⁴ Alexandru Gafton, *De la traducere la norma literară. Contribuția traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, p. 318, n. 274.

¹⁵ N. A. Ursu, *Nicolae Spătarul (Milescu), traducător al „Mântuirii păcătoșilor” a lui Agapie Landos (III)*, SCL, XLV, 1994, nr. 3-4, p. 174.

menține influența versiunii din 1795: *Ci să o blesteme pre ea, cel ce blestemă ziua aceea, cel ce va să prinză chitul cel mare*. În traducerea lui Grigore Pișculescu și Vasile Radu (ed. 1939) și în versiunea din 2004 a *Septuagintei*, gr. κῆτος este tradus în spiritul sensului mitologic: *S'o blesteme cei ce descântă zilele și gata sunt să deștepte pe marele Balaur* (1939), *Ci s-o blesteme cel care a blestemat ziua aceea, cel care va să îmblânzească balaurul cel mare* (2004). Dumitru Cornilescu reintroduce termenul *Leviatan*, pentru care vor opta și Grigore Pișculescu și Vasile Radu în ediția revizuită din 1944. Acest model va fi conservat în toate edițiile sinodale ulterioare.

Profetul Iona este înghițit de un *dag gadōl*, care în ebraică semnifică orice fel de „pește mare”. Versiunile românești utilizează două variante, *un pește mare* (excepție face varianta *unei namile de pește*, din 2004) sau *un chit mare* (excepție face varianta *unui chitos mare*, din 1688).

În secolele XX-XXI, *chit* este utilizat doar în versiunile din 1914 și 2001. Situația este diametral opusă în versetul 12, 40 din *Evanghelia după Matei*. Sintagma ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους este tradusă în versiunile latinești (Fericitul Ieronim, Erasmus (1516), Beza (1567)) prin *in ventre ceti*. Termenul grecesc κοιλία are o arie semantică largă, acoperind zona anatomică cuprinsă între stomac și partea de jos a bazinului¹⁶. *Noul Testament de la Bălgrad* (1448) traduce prin *în mațele chitului*, în schimb, toate celelalte versiuni românești, din toate epocile, utilizează traducerea *în pântecelul chitului*.

Constatăm așadar reticența traducerilor biblice moderne la termenul *balenă*, care pătrunde în textul biblic în versiunea din 2004 a *Septuagintei*. Presiunea modelelor grecesc și slavon de traducere impune împrumutul *chit*, cu variații de fonetice și morfologice încă vii în secolul al XIX-lea și chiar în prima jumătate a secolului al XX-lea¹⁷. În versiunile moderne, termenul *chit* este concurat de sintagma *pește mare*, în textul veterotestamentar, dar este păstrat în toate versiunile, în *Matei 12, 40*. Substantivul *leviatan*, introdus de *Vulgata de la Blaj*, în forma *leviathan*, revine în versiunea lui Dumitru Cornilescu din 1921 și va fi impus prin versiunea sinodală din 1944, în toate traducerile ortodoxe ulterioare, cu excepția versiunii Anania, din 2001, care revine la *balaurul cel mare*, după modelul traducerii lui Grigore Pișculescu și Vasile Radu care a precedat-o pe cea din 1944. Spre deosebire de *Septuaginta*, care utilizează *passim* substantivul κῆτος, versiunile veterotestamentare românești sunt influențate și de modelul ebraic, latin, slavon, maghiar, care generează variante fonetice, morfologice și lexicale.

¹⁶ A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, 1935, s. v. κοιλία, p. 1108.

¹⁷ *Cetii cei mari* (Fac. 1, 21) în versiunea lui Heliade din 1858 și în cea publicată de Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate, în 1921.

BIBLIOGRAFIE

1. Surse primare

1.1. Traduceri ale *Bibliei* în limba română:

Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII, traduse din slavonește. Edițiune critică de I-A Candrea. Vol. II: Textul și glosarele, București, Atelierele Grafice Socec & Co, 1916, p. 425.

Psaltirea publicată românește la 1577 de Diaconul Coreși, reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ de B. Petriceicu-Hașdeu, Tomul I: Textulu, Tipografia Academiei Române, București, 1881, p. 17.

Palia de la Orăștie. 1581-1582, 1968, Editor Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.

Psaltirea de la Alba Iulia 1651, Editori Mihai Moraru, Remus Onișor, Alexandra Moraru, Iacob Mârza, Eva Mârza, Mihai Gherman, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2001.

*Monumenta Linguae Dacoromanorum*¹⁸. *Biblia de la 1688. Pars I. Genesis*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1988 [2004].

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei Vechi și ale cei Noao Leage, 1688, București, Scaunul Mitropoliei Bucureștilor. Versiune electronică:
<http://ia700408.us.archive.org/21/items/Biblia1688/Bbiblia1688.pdf>

Biblia Vulgata de la Blaj (1760-1761), București, Editura Academiei, 2005.

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao, 1795, Blaj, Editura Episcopiei Unite. Versiune electronică:
<http://www.scribd.com/doc/3964480/Biblia-de-la-Blaj-Traducerea-din-1795>

Biblia Sacra que coprinde Vechiul și Nuoul Testament, tradusă din hellenesce după a quellor Septedeci de I. Heliade R., 1858, Paris, Tipografia Preve & comp. Versiune electronică: www.dacoromanica.ro

Sânta Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, 1874, Iași, Tipo-litografia H. Goldner. Versiune electronică: <http://www.scribd.com/doc/38226319/Biblia-1874-1-6>

Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Nouă, 1914, București, Tipografia Cărților Bisericești. Versiune electronică:
http://psaltika.dominet.ro/Biblia_1914.pdf

¹⁸ MLD conține Ms. 45 [c. 1683-1686] – traducerea integrală a *Vechiului Testament*, făcută de Nicolae Milescu, precum și Ms. 4389 [c. 1665-1672] - traducerea integrală a *Vechiului Testament*, făcută din slavonă și latină de un anonim muntean (probabil Daniil Andrean Panoneanu), în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament. Edițiune nouă. Revizuită după testurile originale și publicată de Societatea Biblică pentru Britania și străinătate, București, 1921. Versiune electronică:

<http://www.scribd.com/doc/49645192/>

Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, 1939, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, Ediția II-III. Versiune electronică:

<http://www.scribd.com/doc/47033350/Biblia-Gala-Galaction-Bucuresti-1939>

Septuaginta, Vol. 1 (*Geneza, Exodul, Leviticul, Numerii, Deuteronomul*), Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu, Dan Slușanschi (coord.), Ioan-Florin Florescu (colab.), Colegiul Noua Europă, Iași, Editura Polirom, 2004.

Biblia sau Sfânta Scriptură, 1944, 1968, 1988, 2001, 2008, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române.

1.2. *Biblia în limbi clasice:*

Biblia Hebraica Stuttgartensia, ed. K. Elliger and W. Rudolph, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1967/77). Versiune electronică

<http://www.biblestudytools.com/interlinear-bible/>

Septuaginta. Versiune electronică: <http://www.ellopos.net/elpenor/greek-texts/septuagint/>

Vulgata Clementina (Biblia Sacra Vulgatæ Editionis Sixti Quinti Pontificis Maximi iussu recognita atque edita): Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam, Londra, 2005. Versiune electronică: <http://vulsearch.sourceforge.net/html/>.

Nova Vulgata. *Bibliorum Sacrorum Editio*, Vatican, Libreria Editrice Vaticana, 1979. Versiune electronică: <http://vulsearch.sourceforge.net/html/>.

Erasmus, Desiderius, *Novum Testamentum...*, In Aedibus Ioannis Frobenii, Basileae, 1519.

Versiune electronică: <https://archive.org/details/novumtestamentum00eras>

Beza, Theodore, *Novum Testamentum Domini nostri Jesu Christi, interprete Theodoro Beza*, D. Appleton & Company, New York, 1850 [Geneva, 1565]. Versiune electronică:

<https://archive.org/details/NovumTestamentumNewTestamentInLatinbeza1850>

1.3. *Dicționare:*

*** *Dicționariu rumânesc, latinesc și unguresc*. Den orenduiala excelenții sale preasfințitul Ioann Bobb, vladicul Făgărașului... în două tomuri. Cluj, cu tipariul Tipografiei Colegiumului Reformaților, prin Stephan Török. Tom. I: A–L, 1822.

- *** *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, coord. Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, Editura Academiei, București, 1984 (print); Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2012 (print); Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 1998, 2009.
Versiune electronică, s. v. *chit*: <https://dexonline.ro/intrare/chit/10142>
- *** *Dicționarul limbii române literare contemporane*, coord. Dimitrie Macrea, Emil Petrovici, Editura Academiei, București, 1955-1957.
Versiune electronică, s. v. *chit*: <https://dexonline.ro/intrare/chit/10142>
- Antonescu, G.M., *Nouveau dictionnaire français-roumain et roumain-français / Nou dicționarul francez-român și român-francez*, Ediția a doua, Editura Librăriei H.Steinberg, București, 1894 (ed. I, 1862).
- Bailly, Anatole, *Dictionnaire Grec - Français*, Hachette, Paris, 1935. Versiune electronică
<https://archive.org/details/BaillyDictionnaireGrecFrancais>
- Barcianu, Sab. Pop., *Dicționar român-german și german-român*, Revizuit și completat de Dr. D. P. Barcianu, Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1900.
- Candrea, I. A. și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, Editura Socec, București, 1914.
- Cihac, A. de, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Vol. I. Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Francfort A/M., Ludolphe St. Goar; Berlin, A. Asher; Bucarest, Socec, 1870.
- Ciorănescu, Alexandru, *Diccionario etimologico rumano*, Biblioteca Filologica, Tenerife, 1966.
- Damé, Frédéric, *Nouveau dictionnaire roumain-français*. [Vol. I, Imprimerie de l'État, Bucarest, 1893.
- Gaffiot, Fr., *Dictionnaire latin-français*, Hachette, Paris, 1934 [București, Humanitas, 2000].
- Iser, Andreiu, *Vocabular românesc-nemțesc*, Bedrudt bet Johann Gött, Brașov, 1850.
- Laurian, A. T. și I. C. Massim, *Dicționarul limbei romane*. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborată ca proiect. Noua Tipografie a Laboratorilor Români. Tomu I (A–H), București, 1871 [în realitate: 1873].
- Maior, Petru et al., *Lesicon românescu-latinescu-ungurescu-nemțescu, care de mai mulți autori în cursul a treizeci și mai multor ani s-au lucrat*, Typographia Regiae Universitatis Hungaricae, Buda, 1825.
- Poyenar, P., Aaron, F., Hill, G., *Vocabulaire français – valaque*, Tome I, A-H, Imprimerie de Collège St. Sava, Boucourest, 1840.
- Scriban, August, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Institutu (*sic!*) de Arte Grafice „Presa bună”. Iași, 1939.

- Stamati, Teodor, *Vocabulariū de limba germană și română*, cu adăogirea celor mai obișnuite și în conversațiune permise cuvinte streine, Tipografia Buciumului Român, Iași, 1852.
- Șăineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbei române*, Ediția a 8-a, Editura Scrisul Românesc S.A., București, 1930.
- Tiktin, H., *Rumänisch-deutsches Wörterbuch. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron*, I, Band I (A – C),. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden – Freiburg. 1986.

2. Surse secundare:

- Coresi, Diaconul, *Carte cu învățătură (1581)*. Publicată de Sextul Pușcariu și Alexie Procopovici. Vol. I, *Textul*. Atelierele Grafice Socec & Co, București, 1914.
- Gafton, Alexandru, *De la traducere la norma literară. Contribuția traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.
- Ursu, N. A., *Nicolae Spătarul (Milescu), traducător al „Mântuirii păcătoșilor” a lui Agapie Landos (III)*, SCL, XLV, 1994, nr. 3-4, p. 173-186.
- Yoder, Tyler R., “Ezekiel 29:3 and Its Ancient Near Eastern Context”, *Vetus Testamentum* 63 (2013), p. 486-496. Versiune electronică:
https://www.academia.edu/25176104/Ezekiel_29_3_and_Its_Ancient_Near_Eastern_Context

LEXICOLOGICAL CONSIDERATIONS ON THE NOUN *CHIT* IN ROMANIAN BIBLICAL TRANSLATIONS

Abstract

In this study we aim to analyze the changes in the Romanian biblical versions, regarding the translation of the Greek noun *κῆτος*, entered in the Romanian language through old Slavic *kitŭ*, which appears in many *Old Testament* books and in the *Gospel of Matthew*. We found some conceptual differences in translation, concretized either by literally translating the term or by rendering it by Romanian equivalents, easily perceived by the readers.

Key-words: *Bible*, ‘*chit*’, *whale*, *fish*, *translation*.